

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

*Non sunt contemnenda quasi
parva sine quibus magna constare
non possunt.*

S. Hieronymus

ОСНИВАЧ
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

УРЕДНИШТВО
ЗЛАТА БОЈОВИЋ, СЛОБОДАН ГРУБАЧИЋ, GIORGIO ZIFFER,
MILICA JAKÓBIEC-SEMKOWOWA, ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ,
ЈОВАНКА КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ,
ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, JOHANNES REINHART, ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

КЊИГА СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТА
2010

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
2010

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

УДК 930.25.09(439)(036)

Бошко Ђенић, Славица Тимотијевић, Вера Филиповић,
Водич Архива српске православне Епархије будимске, Архив
Србије, Црквеноуметничка збирка, Библиотека и Архив Српске
православне епархије будимске, Београд, Сентандреја, 2006,
127 стр.

Када се говори о писаној речи, сетићемо се мисли Вука Караџића из 1827. године: „Што су гођ људи на овоме свијету измислили, ништа се не може испоредити с писмом. Пријатељу или знанцу своме, који је на далеко преко бијелог свијета, послати мисли своје на комаду артије, читати, што су други писали прије двије иљаде година, и написати, да могу други послје неколико иљада година читати – то је наука, која ум људски готово превазилази, и могло би се рећи, да је онај, који је први измислио био више Бог него човек.“ Иако би ове реченице у данашњим околностима, сигурно, нешто друкчије гласиле, оне су добро и на сваком кораку потврђене у минулим временима исписаним и до данас сачуваним текстовима и њиховим збиркама, тј. архивима.

У *Водичу Архива српске православне Епархије будимске*, који је објављен у Београду 2006. године, систематизована је и укратко представљена збирка разних писаних текстова који су стварани током више векова у историјској Будимској епархији и поводом ње, или који су се због разних других околности нашли у њеном архиву. Већина њих, и они најбезначајнији, сведочанство је о прошлости Епархије. Та прошлост остаје стално уграђена у шире токове историје Српске православне цркве, с једне стране, а истовремено је и део угарских а касније мађарских историјских токова у којима се одвијала, с друге стране. То добро потврђују различити језици којима су исписани поједини документи. Словенски језички изрази су махом у вези са унутрашњим животом Епархије, као дела једне шире црквене и етничке заједнице. На коришћење латинског, немачког, мађарског и можда још којег језика утиче оно средњоевропско окружење у којем је Епархија деценијама и столећима живела.

Водич Архива Српске православне Епархије будимске излази са благословом Његовог преосвештенства владике будимског господина Лукијана. Издавачи ове допадљиво опремљене књиге су Архив Србије и Црквеноуметничка збирка Српске православне Епархије будимске. Уредили су је: Вјера Митровић и Коста Вуковић. Аутори су: Бошко Ћенић, Славица Тимотијевић и Вера Филиповић. Њих троје већ деценијама и сами раде на мукотрпном али важном послу сређивања актуелне архивске грађе.

У уводном поглављу аутори укратко подсећају на историју Будимске епархије, затим говоре о трајању рада „на прикупљању, заштити и сређивању архивске грађе“, који је започео 1984. године. У следећем поглављу наводе се поступци, као што су дислокација, конзервација, грубо сређивање, класификација и смештање грађе у кутије. Ти поступци су били неопходни да се архивска грађа доведе у данашње стање и што боље оспособи за даље сређивање и за ефикаснији истраживачки рад. На томе су радили архивисти, међу њима и аутори, и технолози Архива Србије. Прикупљена и донекле сређена грађа пружа безброј информација. Основни принцип класификације био је хронолошки, а по потреби или могућности у обзир су узети и други критеријуми. Тако су за истраживања прошлости веома значајне матичне књиге сређене по азбучном реду црквених општина којима су припадале и на одговарајућем месту, међу збиркама, подаци о њима представљени су табеларно.

Цела грађа која је смештена у приближно 1.600 кутија разврстана је на: А. Фондове Будимске епархије. Б. Личне фондове. В. Збирке.

А. *Фондови Будимске епархије* деле се на фондове епархијске управе, коју чине документа епископа дијецезана, епархијске скупштине, епархијске конзисторије, документа будимског и мохачког протопрезвитерата, као и сегединског намесништва. У грађу протопрезвитерата односно намесништва сврстани су списи појединих црквених општина и Манастира Грабовца. Међу фондовима посебно се издвајају вредна документа о певачким друштвима: *Зори*, основаној 1897. у Будиму, *Јавору*, основаном 1902. у Сентандреји и *Слози*, основаној 1907. у Пешти, и о задужбинама Текелијануму, Ангелијануму и Боздиној заклади у Пешти.

Б. *Лични фондови* садрже списе у вези са будимским дијецезанима Арсенијем Стојковићем (1804–1892), Георгијем Зубковићем (1878–1951) и Данилом Крстићем (1927–2002), као и учитељем и дугогодишњим епархијским школским надзорником Лазаром Терзином (1880–1965).

В. Документа која тематски не спадају у набројане фондове сврстана су у разне збирке. Међу њима је свакако веома значајна већ споменута збирка матичних књига појединих црквених општина, од којих су многе из XVIII века. Ту су, међутим, и збирке фотографија, збирке докумената о српским интернирцима, збирке докумената о српском школству и

изградњи школа, инвентара цркава и збирке коренитог иметка црквених општина, серијских публикација и друге.

У оквиру представљања грађе из *фондова*, испод појединих наслова (и поднаслова) или у њиховом продужетку наводе се године настанка докумената и њихова количина (нпр. у вези са Сентандрејом наводи се: „Фонд садржи грађу 1738–1981 – 164 књиге, 44 кутије списка.“). Посебно су интересантни пасуси на крају приказивања већих фондова у којима се под насловом *Списи* укратко и тематизовано излажу садржаји. Уз наслове се увек наводе временски периоди исписивања одговарајуће грађе. У случају Сентандреје, на пример, документи су исписани између 1756. и 1969. године и, између осталог, садрже податке „о зидању и поправкама цркава“, о школама, о легатима Евгенија и Петронеле Думче, др Николе Крстића, Марије Костић и других, о попису сентандрејских звона, о приложницима, о оснивању женског интерната у Загребу 1910. и друго.

Под насловом *Издвојена грађа* аутори набрајају тридесет одабраних репрезентативнијих докумената. Међу њима најстарији је *Опросница грехова са оригиналним потписом патријарха Чарнојевића из XVII века*, а међу најмлађима је *Грамата патријарха српског Германа о избору господина Данила (Крстића) за епископа будимског 30/17. август 1990.*

При крају *Водича* је саопштен српско-мађарски именик насеља у Будимској епархији према савременим називима. Затим следе укусно и зналачки одабране илустрације у боји. Црно-беле слике су смештене на разним местима у тексту *Водича*. Завршна поглавља садрже попис скраћеница и илустрација.

Захваљујући сада већ вишедеценијском раду на грађи Архива и састављању актуелног *Водича*, као и обради и могућем проширењу те грађе у будућности, све јасније ће се показати контуре вековног постојања, које носе поруке и за садашњост и будућност.

Сачувана грађа о епископима на челу епархије пружаће добру основу за састављање нових монографија или допуну постојећих о неким јерарсима. Тако ћемо, на пример, обогатити наша сазнања о Дионисију Новаковићу (1749–1767) или о оним годинама епископовања Стефана Стратимировића (1786–1790) које је провео као будимски владика и о којима се мање зна. Много тога је сачувано о владици Дионисију Поповићу (1791–1828), који је отворио „рибарску богословију“, како ју је сам назвао, у Будиму, окупљао око себе учене свештенике и световне људе, са својим сарадницима радио на превођењу Библије и светих отаца, поспешивао је штампање духовне литературе у штампарији пештанског универзитета. С друге стране, он је био у прилично оштром сукобу са оновременом српском политичком елитом. Мало су расветљене везе Будимске епархије под тим јерархом са судбоносним српским устанцима и њиховим последицама. Близу четрдесет година дуго и стабилно

епископовање Арсенија Стојковића у другој половини XIX века биће захвалан амбијент за проучавање више области духовног и културног живота православног српског живља у Угарској. Познато је да је у том периоду српски народни језик, потискујући црквенословенски и славеносрпски, постепено преовладао у административном језику Српске цркве и српског школства. Често калиграфски исписана и сређена административна грађа из времена владике Стојковића добра је основа за праћење тог проблема у оквирима Будимске епархије.

Проблем коришћења језика у цркви биће интересантан и у ширем временском периоду, то јест пре друге половине XIX века и после ње. У томе, поред словенских језичких израза треба рачунати и са коришћењем других језика, пре свега мађарског, као већинског језика. Ток тога проблема није довољно расветљен. Питање језичког израза је и због тога важно што су у целом временском периоду који је обухваћен грађом у Архиву, под јурисдикцијом будимских епископа били и православни верници несрпске етничке припадности.

Грађа сентандрејског архива, наравно, пружа пуно података о епархијском свештенству, о разним видовима његовог живота, као што је, на пример, школовање. Где су се и како школовали будући свештеници и учитељи? Од сачуваних проповеди и беседа неке су изговорене у XVIII веку. Ревносни читалац архивске грађе у Сентандреји стећи ће многа обавештења из разних области духовног и културног живота, али ће моћи да прочита и документа о економским, политичким и друштвеним проблемима појединих епоха. Откриће бројне податке о многим видовима црквене уметности, о певачким друштвима, о задужбинарству на простору Епархије.

О критичном периоду после Првог светског рата, који настаје услед драстичних геополитичких промена, ређају се странице и слажу се тематске целине. У првој половини XX века на престолу будимских епископа четрдесет година столовао је Георгије Зубковић (1911–1951). Неки од великих изазова прве половине тога века за Епархију и њеног епископа били су: промена географског положаја Епархије, драматични и не једном трагични токови оптација после Првог светског рата и њихове кобне последице, лоша економска ситуација, покушаји формирања Мађарске православне цркве на штету Српске православне Епархије будимске, Други светски рат и почеци времена државног атеизма.

Овим несистематизованим набрајањем неколико тема које нуде материјали у Архиву Епархије будимске намеравамо да укажемо на значај и вредност актуелног и будућег рада на сређивању и прикупљању грађе. Самим тим да изразимо дужно признање и захвалност свима онима чијим је „трудом и иждивенијем“ свеска *Водича* објављена. Ауторима желимо да истрају у свом раду и пронађу најповољније могућности,

пре свега финансијске, за наставак тог значајног посла и да у следећем информатору о грађи Архива Епархије будимске буде саопштено пуно нових података и до сада непознатих детаља.

Димитрије Е. Стефановић

УДК 821.163.42.09:929

Недељко Јешић, *Тин Ујевић и Београд*,
Београд, Службени гласник, 2008, 277 стр.

Београд је одувек био привлачно место за „пречане“, па тако и за оне из јадранске покрајине, Далматинце. Многи уметници и јавни радници с приморја, Хрвати, као и они који се могу сврстати у корпус Срба католика, везали су свој живот за српску престоницу: Нико Бартуловић, Милан Марјановић, Иво Ћипико, Марко Мурат, Ђуро Виловић, Сибе Миличић, Јосип Косор и други. Књига која је пред нама бави се београдским данима – али и везама са београдском средином пре и после година проведених у српској и југословенској престоници – још једног из плејаде истакнутих интелектуалаца из Далмације, Макаранина, песника Аугустина Тина Ујевића.

До првих Ујевићевих контаката са Србијом и Београдом дошло је преко литературе. Југословенски опредељен од студентских дана, Ујевић је већ тада почео да показује интересовање за српску књижевност, да је прати и о њој пише. Његов први сусрет са Београдом уследио је 1912, после привременог протеривања из Хрватске због водеће улоге коју је имао у антирежимским демонстрацијама на Загребачком свеучилишту. У престоници је наставио студије, ушао у круг сарадника књижевних и политичких гласила у којима је објављивао поезију и политичке чланке и узео учешће у активностима које су биле усмерене ка јачању осећања српско-хрватског братства и солидарности. Национални рад Ујевић је продужио и када је, по истеку изречене казне, напустио Београд и вратио се у Аустро-Угарску. Због тога је поново хапшен и кажњаван, да би 1913. опет стигао у престоницу, са циљем да издејствује српску стипендију за студије у Паризу. Србија је наставила да га и даље финансијски подржава што је, у складу са својим скромним финансијским могућностима,